

VLADO OŠTRIĆ

Uključivanje Josipa Broza u socijalistički pokret u Hrvatskoj (1907–1913)

Razdoblje do prvoga svjetskog rata u biografiji Josipa Broza može biti s više gledišta zanimljivo povjesniku radničkog pokreta u Hrvatskoj do god. 1914. Svrha je ovog priloga da to, ukratko i pretežno diskusiono, razmotri i pokaže.

Riječ je, točnije rečeno, o razdoblju od sredine 1907, kada Broz odlazi, završivši osnovnu školu, na naukovanje u Sisak, do 1913. kada mora stupiti u vojsku. U njegovu životu to doba, od 16. do 21. godine, ima znatnu važnost. Dječak sa sela postao je kvalificirani radnik, vidio je svijeta, uključio se u radnički pokret. Glavne su činjenice, i niz pojedinosti, dosta dobro poznate,¹ no ovdje bi valjalo razmotriti ih nešto drugačije, staviti ih u određeniji odnos prema nekim širim pitanjima. To je razdoblje, naime, značajno s dva razloga: važno je za daljnji život Josipa Broza, no pruža i određene primjere, izvjesnu ilustraciju, za neke pojave i obilježja radništva i radničkog pokreta u Hrvatskoj.

Taj period od oko 5 godina ima dvije faze: naukovanje u Sisku 1907–1910, a zatim rad u različitim mjestima do odlaska u vojsku god. 1913. Već sam odlazak iz rodnog sela karakterističan je primjer. Svo seosko pučanstvo u Hrvatskoj i Slavoniji, u Dalmaciji i drugdje, ne može naći rada i mogućnosti života na selu. U sjevernoj je Hrvatskoj Hrvatsko zagorje bilo već od 19. stoljeća prenaseljeno agrarno područje, a unutar Zagorskog bazena upravo zapadni dio, između Sutle i Krapine (kotari Pregrada, Krapina i Klanjec) s maksimalnom gustoćom pučanstva (najvećom u jugoslavenskim zemljama), a izvanrednom usitnjenošću posjeda.²

¹ Osnovna je literatura i dalje V. Dedijer, Josip Broz Tito. Prilozi za biografiju, Beograd 1952, 21–33, te 36–53 [Druga glava. Zanat u Sisku i odlazak u tuđinu (1907–1913)]. Tu nalazimo najviše podataka. Posebnu, izvornu vrijednost imaju odlomci iz sjećanja J. Broza (i nekih drugih osoba) uklopljeni u tekst. Drugi se autori oslanjaju na Dedijera (npr., Z. Staubinger, Tito. Hronika jedne mladosti 1907–1925, Beograd 1969, 15–22, samo prepričava Dedijera, ne donosi ništa novo, no zato knjiga sadrži manje građe). Međutim, za našu temu je zanimljiv V. Vinterhalter, Zivotnom stazom Josipa Broza, Beograd 1968, 20–38, 52–64. To su zanimljiva i instruktivna razmišljanja o oblikovanju osobnosti J. Broza i okolnostima koje su na to utjecale.

² Podaci te vrste što ih donosi M. Gross, Uloga socijalne demokracije u političkom životu Hrvatske 1890–1905 (rukopis disertacije u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu), 89–93 (Ekonomski preduvjeti uspjeha socijalističke propagande u Virovitičkoj, Srijemskoj i Varaždinskoj županiji), dobro pokazuju te okolnosti. Neke podatke navodi i V. Oštrić, Razvitak radničkog pokreta u Hrvatskoj do godine 1902,

Višak pučanstva nalazi osnovni izlaz u prostornoj pokretljivosti. Prema svojim prostornim i vremenskim dimenzijama ta je pokretljivost izražena dvojako: migriranjem i emigriranjem. Sami Zagorci bili su manje skloni migracijama, što je dobro poznato, no treba istaći da sudjeluju u migracijama.

Valja naglasiti da je prostorna pokretljivost povezana i s društvenom pokretljivošću.³ Dijelom je riječ o potpunoj horizontalnoj pokretljivosti (odlazi se u druga seoska područja i ostaje u poljoprivredi), to jest o međuseoskim (intra-ruralnim) migracijama. Problemi oko nakana kolonizacije Zagoraca u neko manje napućeno poljoprivredno područje (Slavoniju) pokazuju njihovu nesklonost takvim migracijama. Međutim, više je zastupana djelomična horizontalna pokretljivost, koja je i najdostupnija osiromašenom seljaku: prijelaz u radničke slojeve. Ali postoji i težnja za vertikalnom pokretljivošću, što je dakako za siromašnog seljaka teže ostvarivo. Prijelaz u radničke slojeve označili smo kao horizontalnu pokretljivost, jer se time redovno ne mijenja potpuno položaj na društvenoj ljestvici nego djelomično zato što ipak postoje mogućnosti promjene na ljestvici položaja u društvu. U tom se slučaju javlja prijelaz od horizontalne pokretljivosti vertikalnoj. Težnja za takvom pokretljivošću, za pomakom naviše na društvenoj ljestvici, također je izrazito prisutna.⁴

Spomenute tipove pokretljivosti omogućavaju, u prvom redu, industrija, rudarstvo, saobraćaj (željeznice) i obrt, pa trgovina, ugostiteljstvo i upravne službe. U sjevernoj Hrvatskoj te su mogućnosti prilično ograničene.⁵

Porodica Broz primjer je za različite oblike takve pokretljivosti. Josipov najstariji brat (Martin, rođen 1884) radio je u šleskim ugljenokopima, a postao je željeznički službenik u Austriji (Bečko Novo Mjesto, kasnije živi, još kao penzioner, u Šopronju).⁶ Sam Josip pruža još primjera, nešto drugačijih. Naime, Hrvatska tada ima malo velikih radničkih grupacija, odnosno velikih koncentracija radnih mjesta. Zagreb, za Za-

---

Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj, Zagreb 1969, 17. — Najkarakterističniji podaci: kotar Pregrada ima 150 stan. na 1 km², kotari Krapina i Klanjec 140—150. Najmanjoj kategoriji posjeda, od 1 do 5 jutara, pripada u Varaždinskoj županiji 46.83% posjeda koji zauzimaju svega 17.15% površina, no u spomenutim kotarima ta je kategorija posjeda još nešto brojnija: Pregrada 50.09%, Krapina 49.39%, Klanjec 52.43%.

³ Primjenu tih pojmova u povijesnim istraživanjima omogućava sociološka literatura. U novijoj literaturi od znatne su koristi *M. Popović*, Problemi društvene strukture. Uvod u sociologiju, Beograd 1967, 291—311, posebno 307—310; *S. Šuvar*, Sociološki presjek jugoslavenskog društva, Zagreb 1970, 40 i d.

⁴ »U svim klasnim društvima seljaštvo je bilo 'rezerva' drugih klasa i ujedno zauzimalo najniži položaj na društvenoj ljestvici moći i ugleda« (*S. Šuvar*, 15).

⁵ Podaci o strukturi aktivnog stanovništva sjeverne Hrvatske mogu ukazati na to stanje: u poljoprivredi radi god. 1900. 84.29% aktivnog stanovništva, a god. 1910. 78,36% (smanjenje je 5,93%). Industrija i obrt upošljavaju god. 1900. 6,92% aktivnog stanovništva, a god. 1910. 9,56% (porast je 2,64%), trgovina i kredit god. 1900. 2,06% a god. 1910. 3,10% (porast 1,04%) nadničara i slugu ima god. 1900. 2,84% a god. 1910. 3,88% (porast 1,04%), u javnim i slobodnim zvanjima i ostalim grupama god. 1900. 3,89% a god. 1910. 5,10% (porast 1,21%). Prema: *J. Šidak — M. Gross — I. Kavaman — D. Šepić*, Povijest hrvatskog naroda g. 1860—1914, Zagreb 1968, 321 (Tabela 3, Struktura privredno aktivnog stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji god. 1890—1910).

⁶ *V. Dedijer*, 32 (izjava J. Broza), 21 (biografski podaci).

gorce najvažniji centar, pa Osijek, Rijeka, Pula, imaju znatan udio radničkog pučanstva.⁷ Međutim, u strukturi radništva u sjevernoj Hrvatskoj manji je udio industrijskog radništva, veći obrtničkog.⁸ Već zbog toga obrt ima znatnu važnost za mlade ljude koji postaju radnici.⁹ K tome, obrtničke su radionice donekle i bliže seljaku. Iako je i dio industrije u sjevernoj Hrvatskoj raspoređen izvan gradova (posebno drvna industrija),¹⁰ za obrtnike je nesumnjivo karakteristično da su raspoređeni svuda po zemlji, slično kapilarima, pa su često bliži seoskim mladima koji traže prvo zaposlenje izvan vlastitog sela ili njihovim starijima koji to čine za njih. Uz to, zaposlenje u obrtu pruža neku mogućnost ili bar nadu društvenog uspona (postati majstor s vlastitom radionicom i pomoćnicima). Stoga je područje obrta važno u tendencijama za društvenom pokretljivošću, bilo horizontalnom bili vertikalnom.

Sam Josip Broz želio je, u djetinjstvu, postati krojač.¹¹ To je zanat čiji pripadnici čine jednu od najbrojnijih obrtničkih grupa, njihov je prosperitet u gradovima još u 19. stoljeću bio znatno ugrožen odjevnom industrijom i veletrgovinom što je utjecalo na znatno sudjelovanje krojačkih radnika u socijalističkom pokretu, no uspjeh u tom zanatu značio je bez sumnje određen društveni uspon. Štoviše, taj je zanat pridonosio i vanjskim značima boljeg društvenog položaja.¹² Ipak, kad se prvi put zaposlio, Josip Broz je trebao postati konobar.¹³ I to je zvanje moglo donijeti određeni društveni uspon, pogotovo zaposlenje u boljim, gradskim lokalima. Pre-

⁷ Zagrebačko je pučanstvo poraslo od 57.690 god. 1900. na 74.703 god. 1910. No poljoprivredno pučanstvo u Hrvatskoj i Slavoniji čini god. 1900. 82% stanovništva, a god. 1910. tek nešto manje — 78,82%. Udio gradskog pučanstva u cjelokupnom stanovništvu iznosi god. 1910. tek 8,5%. Zagreb ima već god. 1890. nešto više od trećine radničkog pučanstva (35,42%), što je značajan postotak no ne izražava veliku apsolutnu brojku industrijskih radnika: to su, te godine, 1722 radnika, god. 1900. 3665, god. 1910. 5984 radnika. Izvan Zagreba, a u »užoj« Hrvatskoj, nalazimo god. 1890. 2149 industrijskih radnika, god. 1900. 4672, god. 1910. 5094. Usp. V. Ostrić, n. dj., 12, 17. Obilje podataka o općem razviku, npr. o urbanizaciji sjeverne Hrvatske, donosi R. Lovrenčić, Geneza politike »novog kursa« u Hrvatskoj, rukopis disertacije u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, 45—68 (III. Osnovne determinante političkog života Banovine na prelazu stoljeća). Usp. i Povijest hrvatskog naroda, n. dj., 320 (Tabela 2, Kretanje stanovništva gradskih naselja u Hrvatskoj i Slavoniji god. 1869—1910, i komentar).

⁸ God. 1900. nalazimo 18.597 industrijskih radnika, a 23.189 obrtničkih, te 26.320 maloobrtnika (obrtnici bez pomoćnih radnika, sloj osobito ugrožen proletarizacijom). God. 1910. nalazimo 14.763 obrtnička pogona uz 205 industrijskih. Obrtnički pogoni zapošljavaju god. 1900. ukupno 23.189 radnika (industrijski 18.597), a god. 1910. 32.080 (industrijski 23.151). Isto, 321—322 (Tabela 4. Kretanje obrtničko-industrijskih poduzeća i radnika u Hrvatskoj i Slavoniji god. 1890—1910, A. Poduzeća, B. Radnici).

⁹ Na mogućnosti traženja posla u obrtu ukazuju i podaci o broju radionica: god. 1900. nalazimo 11.690 radionica koje imaju 1—20 radnika, pa ih statistike svrstavaju u obrtničke pogone, te 205 radionica s više od 20 radnika (industrijski pogoni). God. 1910. nalazimo 14.763 obrtnička pogona uz 205 industrijskih. Obrtnički pogoni zapošljavaju god. 1900. ukupno 23.189 radnika (industrijski 18.597), a god. 1910. 32.080 (industrijski 23.151). Isto, 321—322 (Tabela 4. Kretanje obrtničko-industrijskih poduzeća i radnika u Hrvatskoj i Slavoniji god. 1890—1910, A. Poduzeća, B. Radnici).

¹⁰ Isto, 198 (grafikon »Udio industrije grada Zagreba i Osijeka u strukturi radništva Hrvatske i Slavonije 1890—1910. godine«), 323 (Tabela 5, Udio drvne industrije u strukturi radništva u Hrvatskoj i Slavoniji god. 1890—1910).

¹¹ V. Dedijer, 33 (izjava J. Broza).

¹² To dobro ilustrira obrazloženje dječjačke želje J. Broza (v. bilj. 11).

¹³ V. Dedijer, 33, 35—36.

dođbu da je to zvanje na višem mjestu društvene ljestvice poticali su i određeni vanjski znaci karakteristični za obavljanje te profesije (način odijevanja i ophođenja).¹⁴ Dakako, stvarnost je bila prilično drugačija, pogotovo za naučnika, iako je Josip Broz dospio, kako se čini, u prilično dobar lokal.¹⁵ Stvarne su okolnosti pokazale da i konobari, usprkos vanjskim razlikama, pripadaju radništvu (taj ih je položaj i naveo da se donekle uključe u radnički pokret).¹⁶ Štoviše, stvarni položaj naučnika bio je takav da se činilo da zatvara svaki izgled za neki društveni uspon.¹⁷ Postati kvalificirani radnik bila je jedina mogućnost društvenog uspona koja je dječaku iz siromašne seljačke obitelji preostala. Tu je mogućnost J. Broz i iskoristio. Njegov prijelaz u radničku klasu bio je temelj za njegovu kasniju povijesnu ulogu. Stjecanje znanja i vještine, što ih posjeduju kvalificirani radnik, bilo je ključ za mogući društveni uspon, a i samo po sebi jedna vrsta uspona. Ma koliko Hrvatska bila nerazvijena, udio tehnike u njenom gospodarstvu ipak je rastao,¹⁸ a s njime su rasle i perspektive tehničkih zanata, kao što je bravarski. Brozov učitelj u Kumrovcu S. Vimpušek bio je svjestan toga kada mu je savjetovao da uči za mehaničara, »jer je to zanat budućnosti«.¹⁹ Brozova izjava majstoru Karasu u Sisku da želi biti mehaničar ukazuje baš na tu širu, ne više tradicionalnu perspektivu primjene bravarske vještine. To je umijeće bilo pristupnica u svijet tehnike.

Tri godine naukovanja J. Broz je proveo u malom gradu, osrednje veličine u hrvatskim razmjerima, no gradu koji je ipak relativno znatno rastao

¹⁴ Izvršnu ilustraciju toga shvaćanja pružaju obrazloženja Brozovih rodaka, Jurice, koji je nagovorio Franju Broza da Josipa dade izučiti za konobara (»Govorio je Joži da je konobarski poziv najlepší: 'Uvijek si lijepo obučen, dolaziš u dodir sa finim svijetom, nema mnogo zapinjania i znoja'«. — Isto, 33). Usput rečeno, i sam rođak Jurica, podoficir (stožerni narednik), »u uniformi, sa mnogo medalja na grudima«, predstavljao je primjer za jedan tip društvenog uspona (u vojsci ili uopće u državnoj službi).

¹⁵ Isto, 32 (podaci o lokalu), 33 (izjava J. Broza).

¹⁶ Usp. pregled pripadnika radničke klase u jugoslavenskom društvu po skupinama zanimanja, *S. Švarc*, n. dj. 13. Zanimljivo je da u Sisku god. 1907. postoji organizacija ugostiteljskih (»kavanarsko-svratištarskih«) radnika koja je te godine pokrenula bojkot kavane »Lloyd«. God. 1910. »svratišta, gostionice i kavanski obrt« zapošljavaju 4810 radnika — 8,01% radnika u sjevernoj Hrvatskoj. Usp. *E. Tomac*, Reorganizacija socijalističkih sindikata u Hrvatskoj u razdoblju 1906—1910. godine, Putovi revolucije 7—8, 1966, 132 — Tabela III, Broj radnika u radionicama i poduzećima u Hrvatskoj i Slavoniji 1910. godine. Podataka o njihovoj aktivnosti donosi *V. Korać*, Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, knj. II. Radnički sindikati, Zagreb 1930, 445—448.

¹⁷ »Ništa ja tu nisam učio. Bio sam običan sluga za sve poslove i radio sam dan i noć« (*V. Dediđer*, 36, izjava J. Broza). Baš to, »biti običan sluga«, značilo je ne imati izgleda za promjenu društvenog položaja nabolje.

¹⁸ Tehnička je opremljenost vezana u prvom redu za veće pogone, pa je vrijedno ukazati na njihov razvitak: god. 1900. ima 516 radionica sa 6—20 radnika, a 205 poduzeća s više od 20 radnika; god. 1910. radionica sa 6—20 radnika ima 841, a poduzeća s više od 20 radnika 255 (Povijest hrvatskog naroda, 321, Tabela 4). Tome valja dodati širenje željeznica, automobilizam i druge tehničke pojave. J. Broz je u Sisku sa zanimanjem slušao pripovijedanje o poznatim avijatičarima (*V. Dediđer*, 41). Dakako, neka »zasićenost tehnikom« ne postoji. God. 1912. prosjek snage motora po zaposlenom iznosi svega 1 : 1,65 KS (Povijest hrvatskog naroda, 310).

¹⁹ *V. Dediđer*, 36.

po broju stanovništva, što ukazuje na određenu privrednu dinamičnost.²⁰ Sisačko naukovanje J. Broza u oveloj bravarskoj radionici Nikole Karasa (1—2 pomoćnika i 3—4 naučnika)²¹ nije ga samo uvelo u redove radništva, nego ga je pripremalo i za radnički pokret i u nj uključilo.

Sam Sisak bio je još uvijek na periferiji socijalističkog radničkog pokreta u Hrvatskoj, zbog okolnosti što su ih izazvale znatne izmjene u započeto razvitku. God. 1874. a zatim 1877. u Sisku se priprema osnivanje radničkog društva (»Sisačka radnička podupirajuća zajednica«, odnosno »Zajedničko sisačko obrtničko-radničko društvo«), god. 1880. ima u Sisku pojedinih socijalista, god. 1883. osnovano je Obrtničko-radničko društvo »Sloga« (osnivač je bio Đuro Pravdica, jedan od aktivista socijalističkog pokreta u Austriji i jedna od veza toga pokreta u Hrvatskoj 70-ih godina). U Sisku je god. 1889. pokušano stvaranje zajednice radničkih društava u Hrvatskoj, pokušaj u kojemu se miješaju i sudaraju socijalističke i nesocijalističke tendencije. Kasnije nalazimo i sudjelovanje u novim tokovima radničkog pokreta koji ulazi u socijalističko razdoblje. Od god. 1892. zapažamo postojanje grupe socijalista u Sisku s Ivanom Stazićem na čelu, god. 1895. postoji mjesna organizacija Socijaldemokratske stranke u Hrvatskoj i Slavoniji (osnovana god. 1894). Ipak, u obrtničko-radničkim slojevima u Sisku prevladat će opredjeljenje za pravaštvo, pod utjecajem mjesnoga pravaškog građanstva (u Sisku je jedan od prvaka Stranke prava Grga Tuškan), pa god. 1897. nastaje i u Sisku protusocijalistički »Radnički klub stranke prava« (»domovinaške« stranke, protivne Čistoj stranci prava Josipa Franka). Progoni socijalista god. 1897. i kriza pokreta izazivaju zamiranje socijalističkog djelovanja, a Sisak postaje jedno od središta pravaških radnika kojima manipulira G. Tuškan, no oni će se i tamo narednih godina postepeno preobraziti u kršćanske socijale. »Sloga« je pod njihovim utjecajem, a još god. 1902. ne zamjećuje se ni pojedinačno prisustvo socijalista, iako nalazimo dva radnička pokreta bez posebne organizacije.²² Ipak, Sisak sudjeluje u razdoblju uspona socijalističkog pokreta nakon Narodnog pokreta u Hrvatskoj god. 1903. Od god. 1905. nalazimo vijesti o osnivanju strukovnih organizacija. Od tada socijalisti trajno djeluju u Sisku. Njihova je djelatnost u prvom redu strukovna, te izražava još više nego u središtima pokreta, kao što su Zagreb i Osijek, tijesnu povezanost stranačke i sindikalne organizacije.²³ Iako je legalizacija sindikata god. 1907. olakšala položaj, osnovni problem sisačkih aktivista i dalje je nastojanje da se strukovne organizacije stabiliziraju i kontinuirano djeluju (ipak, povremeno izbijaju štrajkovi i tarifni pokreti). U tome je postignut relativni uspjeh baš u razdoblju Brozovog sisačkog naukovanja. God. 1910. ima u Sisku 87 sindikalno organiziranih radnika.

²⁰ Sisak ima god. 1900. 6.632, a god. 1910. 7.545 stanovnika. Grad ima u Hrvatskoj jedan od većih postotaka porasta stanovništva. Usp. Povijest hrvatskog naroda, 320 (Tabela 2. Kretanje stanovništva gradskih naselja u Hrvatskoj i Slavoniji god. 1869—1910).

²¹ V. Dedijer, 37.

²² Karakterističan je podatak *Nove slobode*, socijalističkog lista, koji je pokrenut osobito zbog pojačanja strukovne agitacije, da u Sisku nema ni jednog pretplatnika (br. 15, 28. VIII 1902). — Za podatke o radničkom pokretu u Sisku koristim se vlastitom prikupljenom građom.

²³ Za tu problematiku usp. E. Tomac, n. dj., 110—134.

Malobrojnost socijalista i nestabilnost organizacija nesumnjivo su otežavale veze s radničkim pokretom. K tome, sami kovinarski radnici (među kojima su i bravari) u Sisku nisu još bili organizirani ni proveli kakav pokret.²⁴

U Sisku, dakle, bravarski naučnik Josip Broz nije mogao neposredno ući u organizirani socijalistički pokret. Međutim, postojali su oblici socijalističkog djelovanja koji su bili rasprostranjeniji od socijalističkih organizacija. Riječ je o elementarnim oblicima, koji su bili početak i temelj socijalističkog pokreta još od XIX stoljeća: usmena agitacija (uz osobni primjer i utjecaj samog agitatora), a u drugoj fazi širenje propagandnih brošura. Takvu je agitaciju provodio svaki socijalist s nešto višim stupnjem angažiranosti tamo gdje se našao, i to pogotovo u još neorganiziranim sredinama. Bila je to tradicionalna praksa koja je još kod osnivanja SDS HiS i programski usvojena kao neke vrste teza o elementarnoj agitaciji.²⁵ Taj oblik agitacije djelovao je i na Josipa Broza. Prve je rezultate postigao Šmit, pomoćnik koji je došao u Karasovu radionicu god. 1909. iz Zagreba. Može se prosuditi da je bio pogodan kao agitator: simpatičan, prijazan i korektna odnosa prema mladima, privlačan izvjesnim općim obrazovanjem. Proveo je najjednostavniju agitaciju za proslavu Prvoga svibnja: objasnio je da je to radnički blagdan i potakao na najjednostavnije obilježavanje toga dana ukrašavanjem radionice. Osim toga širio je izdanja socijalističke nakladne zadruge u Zagrebu »Naša snaga«.²⁶ Nakon Šmitova odlaska njegovu ulogu preuzeo je Gašparić. Njegov je utjecaj, zbog određenih novih značajki, predstavljao drugu fazu pridobijanja Josipa Broza za socijalistički pokret. Sam Gašparić bio je strukovno organiziran i pripadao je krugu sisačkih radnika koji su bili sindikalno organizirani i sindikalno radili.²⁷ Dalje, Gašparić je provodio otvorenu socijalističku agitaciju, ističući protukapitalističke i protuklerikalne teze.²⁸

²⁴ Nelegalna kovinarska organizacija u sjevernoj Hrvatskoj ima god. 1906. 286 članova. Savez kovinarskih radnika u Hrvatskoj i Slavoniji konstituirao se 14. VII 1907, a god. 1910. ima 369 članova (usp. *E. Tomac*, n. dj., 133, Tabela IV).

²⁵ To je značenje imao prinos diskusiji predstavnika pelagićevske socijalističke grupe iz Majura na osnivačkom sastanku stranke 8—9. IX 1894 (*Sloboda*, 4. X 1894; Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije, tom IV, Socijalistički pokret u Hrvatskoj i Slavoniji, Istri i Dalmaciji 1892—1919, Beograd 1950, 18—21). O tome usp. *V. Oštrić*, Osnivanje prve radničke stranke u Hrvatskoj, Putovi revolucije 5, 1965, 156—157. *Isti*, O odnosima između Vase Pelagića i radničkog pokreta u Hrvatskoj, Prilozi, 5, 1969, 302—303.

²⁶ *V. Dediđer*, 41, 43. Popis socijalističke literature u »jednom izveštaju kotarskog pretstojnika iz Siska« (43—44) točan je, no jednak je popisima što se tih godina objavljuju u socijalističkim publikacijama pa nije jasno je li to autorova zabuna ili je popis prepisan za izvještaj.

²⁷ Isto, 43. Podatak da se Gašparić družio naročito sa stolarskim i tipografskim pomoćnicima odgovarat će činjenicama. Sisački tipografi su bili organizirani u Hrvatskom tipografskom društvu od god. 1905. a od 1906. postoji organizacija drvodjelskih radnika. Savez drvodjelskih radnika je najbrojniji sindikat u Hrvatskoj i Slavoniji. God. 1909. ima 950 članova, god. 1910. 1185 (*E. Tomac*, n. dj. 135 i 136 — Tabela IV). Ta grupa nije bila tek neki neformalni skup koji časka u gostionici već neka vrsta aktiva angažiranih sindikalno organiziranih radnika u Sisku. Dediđer spominje Sisak kao grad koji je gotovo bez radničkog pokreta (41—42), no to, kako vidimo, ipak ne stoji.

²⁸ *V. Dediđer*, 43 (izjava J. Broza).

Uključio je J. Broza i u sitnu, praktičnu agitaciju — sakupljanje priloga za *Slobodnu riječ*, prilično siromašni dnevnik SDS HiS, i prodaju »Radničkih žigica« koje su svojom etiketom također služile elementarnoj agitaciji, a postotak od prodaje podupiranju *Slobodne riječi*.²⁹ Druga sitna akcija — sakupljanje priloga za sudionike generalnog štrajka u Švedskoj god. 1910 — ima posebno značenje jer je internacionalistička.³⁰ Nakon odlaska iz Siska, Gašparić je omogućio J. Brozu i njegovim drugovima da i dalje čitaju *Slobodnu riječ*, u kojoj su ih privlačile posebno vijesti o međunarodnom radničkom pokretu i protuklerikalne vijesti i komentari, tada vrlo značajni u socijalističkoj političkoj agitaciji (baš tu godinu — 1910 — obilježava u političkim odnosima u Hrvatskoj ofenziva klerikalizma).³¹ Prvo ih je pripremalo za socijalistički internacionalizam, tradicionalnu pozitivnu vrednotu socijalističkog pokreta u Hrvatskoj, ma kolike inače slabosti taj pokret imao. Drugo ih je privikavalo na realne političke odnose u kojima se SDS HiS nalazila i nastojala djelovati.

Kada je u jesen god. 1910. završio naukovanje,³² Josip Broz je bio spreman da se uključi u socijalistički pokret. Razumljivo je da je, zaposlivši se u Zagrebu, otišao u sjedište svoga sindikata (Savez kovinarskih radnika u Hrvatskoj i Slavoniji) i učlanio se.³³ Time je zaista postao i član (točnije: pristaša) SDS HiS, u skladu s tadašnjim statutarnim odredbama i tadašnjim organizacijskim okolnostima.³⁴ Sudjelovanjem u demonstracijama protiv režima bana Nikole Tomašića J. Broz se uključio i u praktičnu političku akciju, koja je važna za stranku čija većina pristaša nema pravo glasa, i to u politički burnom razdoblju.³⁵ U uvjetima manje-više uobičajene sezonske (zimске) recesije J. Broz se nije mogao na dulje vrijeme zaposliti u Zagrebu (radio je dva mjeseca). No nije mogao dugo ostati ni u Kumrovcu. Zaista, ostati kao kvalificirani radnik opet na siromaš-

²⁹ Isto. Različiti oblici novčanog podupiranja bili su tradicionalno značajan, sitan ali neophodan, način praktičnog djelovanja uvijek siromašnoga socijalističkog pokreta.

³⁰ Isto, 44.

³¹ Usp. Povijest hrvatskog naroda, n. dj., 273 i d. (Organizacija velikaustrijskog klerikalnog »pravaštva«).

³² V. *Dedijer*, 46: J. Broz je proglašen za pomoćnika i dobio »svedočanstvo o završenoj šegrtskoj školi« u septembru 1910. Isto, 38: prema jednom dokumentu te škole J. Broz je završio školovanje 2. novembra 1910. Ako je »oktobra 1910.« bio u Zagrebu i učlanio se (»prvih dana po stupanju u posao«) u sindikat (isto, 46) morao bi odgovarati prvi podatak.

³³ V. *Dedijer*, 46. V. i bilj. 24.

³⁴ Statut SDSHiS iz god. 1908. nema termina »član« nego samo »pristaša«. Pristaša se ne postaje jednim fiksnim činom, nego se njime smatra »svaka osoba, koja priznaje temeljna načela stranačkog programa, te stranku redovito moralno i materijalno podupire«. Pristaša ima dvije organizacijske dužnosti, »da bude članom svoje strukovne organizacije« i »dužan je pripadati svojoj mjesnoj političkoj organizaciji«. Usp. Istarski arhiv, n. dj., 123. Međutim, stranka nije imala izgrađen vlastiti organizacijski sustav. Usp. E. *Tomac*, n. dj., 116, 126 i d.; *Ista*, Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije u aneksionom razdoblju, *Putovi revolucije* 9, 1967, 39, 43 i d. — Stranka ima 1908. do 10.000 organiziranih članova, a 1910. oko 5000, no ta razlika neće značiti stvarno opadanje broja pristaša, nego organizacijsku i financijsku nesređenost.

³⁵ V. *Dedijer*, 47. Reakcionarnost Tomašićeva režima, koji se služi apsolutističkim metodama, te se protiv njega bore i građanske stranke (Hrvatsko-srpska koalicija) zaostava političke odnose. Tome posebno pridonose i saborski izbori u listopadu 1910. Sve je to utjecalo i na živu političku aktivnost socijalista baš u razdoblju Brozova dolaska u Zagreb.

nom roditeljskom gospodarstvu značilo je neuspjeh u postizanju nekog društvenog napretka, a to je bila svrha i smisao odlaska na nauk. Stoga J. Broz mora nakon dva mjeseca otići tražiti posla. Ali sada mora poći dalje od Zagorja i Zagreba. Uputio se jednim od osnovnih smjerova prostorne pokretljivosti hrvatskih radnika — u austrijske pokrajine, prvo preko njihova južnog, slovenskog, područja. Ide u Ljubljanu i Trst, ali mu zimska recesija onemogućava da se zaposli. Potpora za nezaposlene, na koju ima pravo kao član sindikata (jedan od praktičnih oblika radničkog internacionalizma) a dobiva je u Trstu, ublažava mu položaj, no ipak se mora vratiti.³⁶

Novi pokušaj zapošljavanja u Zagrebu, u ožujku 1911, uspijeva. Drugi boravak u Zagrebu ima za Josipa Broza dvostruko značenje. U Knausovoj radionici može usavršiti znanje na vozilima i strojevima.³⁷ U isto vrijeme, proširit će praktična iskustva u radničkom pokretu koja je počeo stjecati u Sisku i za prvog boravka u Zagrebu. Kao član kovinarskog sindikata sudjeluje u vanjskoj pomoći štrajkašima (radničke straže protiv štrajkolomaca).³⁸ Kao socijalist sudjeluje u tradicionalnoj općoj akciji — proslavi Prvoga svibnja, koja je te godine dobro uspjela.³⁹ Konačno, prvi put sudjeluje i u štrajku. Bio je to jedan od najvećih kovinarskih pokreta, opći štrajk bravara u Zagrebu, s nizom tarifnih zahtjeva. Pokret je trajao od 27. svibnja do 21. lipnja 1911, bio je dobro organiziran, a završio je sporazumom, povoljnim za radnike.⁴⁰

Kada se Josip Broz odlučio da ipak ode iz Zagreba, slijedio je sasvim realni osobni interes: u zemljama razvijenijim od Hrvatske radni su uvjeti u njegovoj struci bili bolji, a mogućnosti poboljšanja kvalifikacije praksom povoljnije. No to nije bila individualistička odluka. Njome se J. Broz samo uključio u srednjoevropsku prostornu pokretljivost radništva koja obuhvaća i Hrvatsku (a preko Hrvatske i Bosnu i Hercegovinu i balkanske zemlje). U strujanju radništva — od sjevernonjemačkih velegradova preko čeških, austrijskih, mađarskih središta do balkanskih prijestolnica — Hrvatska i daje i prima (a ujedno je i tranzitna zemlja). Prostornom pokretljivošću vrši se još od sredine XIX st. prirodna razmjena ideja, informacija, aktivista. S tog gledišta Hrvatska nije samo zemlja u koju socijalizam (socijalističke ideje, socijalistički pokret) dolazi zbog vanjskih utjecaja. Hrvatska ga prima, ali ga i daje, vodi ga ili prenosi dalje, posredstvom spomenute razmjene u sklopu prostorne pokretljivosti. U tom širem sklopu Brozov je itinerar vrlo ilustrativan: Zagreb—Kamnik—

³⁶ V. Dedijer, 47—48.

³⁷ Isto, 48.

³⁸ Isto. Štrajk u »I. hrvatskoj tvornici strojeva i ljevaonici željeza u Zagrebu« koji se tu spominje zbio se u kolovozu 1910. Mogla bi biti riječ o štrajku u tvornici Eisenhut i drug koji je započeo 4. svibnja 1911, a uspješno je završen nakon nekoliko dana (podatke o tim kovinarskim štrajkovima donosi, prema socijalističkoj štampi, V. Korać, n. dj. 353).

³⁹ V. Dedijer, 48—49. Autor citira i popis agitacionih načela za svibanjsku proslavu. Popis je točan (objavljen je u radničkoj štampi). Ističu se komparativno-statističke parole o problemu prava glasa i o skupoci (za one prve usp. i V. Oštrić, Opaske o opsegu izbornog prava u Hrvatskoj i Slavoniji do prvoga svjetskog rata, ČSP, 1971, br. 2—3, 228).

⁴⁰ V. Dedijer, 50, V. Korać, n. dj., 353—354.

Jince-Čenkov (Češka) — Plzenj — München — Mannheim — Ruhr — Beč — Bečko Novo Mjesto.⁴¹ Dakle, baš onaj slovensko-austrijsko-češko-njemački kompleks koji je za pokretljivost hrvatskog radništva imao bitno značenje.

Josip Broz se već u Hrvatskoj naviknuo na radničku angažiranost, solidarnost i internacionalizam. Nije mu bilo teško da se uključi u nove radničke sredine. U Kamniku djeluje u sindikatu, aktivan je u »Sokolu«, građanskoj, ali progresivnoj sportskoj organizaciji. U Jince-Čenkov dolazi, lukavošću poslovode u Kamniku, kao štrajkolomac, a da i ne zna za to, ali se smjesta solidarizira sa štrajkašima, čim saznaje o čemu se radi. Bio je to dobar primjer spajanja solidarnosti i internacionalizma u praksi. U Bečkom Novom Mjestu sudjeluje u društvenom životu organiziranog radništva.

Na zajedničkom prostoru radničke pokretljivosti radnička su središta u mnogo čemu povezana i srodna. Slične su organizacije radništva — političke, sindikalne, kulturne, sportske — način rada, odnosi. U svim sredinama ima radnika različitih narodnosti koji zajedno djeluju. Jezik je u takvim sredinama više tehnička prepreka nego faktor razlikovanja i razdvajanja. Naravno, nigdje nema idealnih situacija. Jedna bečka anegdota dobro pokazuje da su balkanski ratovi, zaoštavanje jugoslavenskog pitanja i nesklonost austrijske socijalne demokracije nacionalnooslobodilačkim tendencijama utjecali čak i na osobne odnose među radnicima različitih narodnosti.⁴² I, dakako, uopće nije riječ o nekoj jednakosti stanja, situacija, razina, prisutnih tendencija. Riječ je o određenoj tipološkoj i kategorijskoj srodnosti srednjoevropskih radničkih sredina. Biti radnik i biti sudionik u radničkom pokretu, ma gdje se nalazio, bila je ona pozicija na kojoj se, u razvitku što ga pratimo od god. 1907. do god. 1913, prirodno našao Josip Broz, zajedno s drugim svjesnim, organiziranim radnicima. Bio je donekle pripremljen za ono što je dolazilo: svjetski rat, proleterске revolucije, revolucioniranje radničkog pokreta.

Izrastavši iz djetinjstva u svom selu Josip Broz je zbog društvenogospodarskog stanja svoga rodnog kraja morao tražiti novo mjesto u društvenoj strukturi. Uključio se u prostornu pokretljivost radnih slojeva u Hrvatskoj, a u povezanosti s njom i u društvenu pokretljivost. Pred njim su bila dva osnovna puta: težiti ma i za skromnom vertikalnom pokretljivošću unutar tadašnje strukture, postići dakle bolji položaj u društvu takvom kakvo jest, ili misliti o mijenjanju društvene strukture i na tome raditi. Susret sa socijalističkim idejama i socijalističkim pokretom, najprije u elementarnom početnom obliku u Sisku, pa u razvijenijem obliku u Zagrebu, a zatim na širim srednjoevropskim prostorima, usmjerio ga je na taj drugi put mijenjanja društvene strukture u kojoj su seljaštvo i radništvo baza, ali i dno (to je bio i svojevrsni »društveni uspon«: postati kulturni i angažiran radnik, a zatim revolucionar). Bilo je to usmjerenje bitnog značenja. Ostalo će učiniti svjetski rat i socijalistička revolucija u Rusiji. Otvoren je povijesni proces koji će Josipa Broza učiniti Titom.

⁴¹ V. Dedijer, 50—53.

⁴² Isto, 52.

SUMMARY

JOSIP BROZ ENTERING THE LINES OF SOCIALIST MOVEMENT IN CROATIA (1907—1913)

The author pointed to some basic problems he discovered in the biography of Josip Broz of the period preceding the First World War; his analysis brought him to some interesting facts and conclusions. The difficult economic period of his native region forced Josip Broz, even in his childhood, to finding his own place in that-time social structure. He joined the agile worker movements of Croatia entering thus that loose and changeable society. He was to choose from two paths: to strive to even modest change upwards inside the existing social structure i. e. to obtain better position in the existing society, or to think as well as work on changing the complete social structure. The contacts with socialist ideas and socialist movement, from the very early ones in Sisak to more thorough ones in Zagreb and later in Middle Europe, turned him to take up the second possibility — changing that social structure where peasants and workers made the basis but also the bottom of society (becoming an educated and engaged worker and then a revolutionary represented in itself a special kind of “social up-coming”). His turning to such ideas was of basic importance, while the matter got growing with the world war and socialist revolution in Russia. There opened a historical process which was going to change Josip Broz into *Tito*.